

דף שבו עי

פרשת ויקהל פקודי, תשס"ז
מספר 695מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"אין מוקדם ומאוחר בתורה"

עיון בשיטות רש"י ורמב"ן לסדר הפרשיות בחומש שמות*

יצירה ספרותית אנושית נעלה מתאפיינת (בין היתר) בהיותה יצירה הרמונית ומסודרת בבחינת "דבר דבור על אופניו", וקל וחומר כשמדובר ביצירה אלוהית.¹ על רקע זה, לכאורה, יש לעשות שימוש מועט ורק בדיעבד בכלל של "אין מוקדם ומאוחר בתורה",² שכן התורה הרי אמורה להיות מסודרת. את סוגיית הכלל של: "אין מוקדם ומאוחר בתורה" ניתן לחלק למספר סוגים:

א. המקרה המובהק בו אי הסדר הכרונולוגי המופיע בתורה הוא מפורש. הדוגמא הבולטת (וכמדומני אף היחידה לסוג כה בולט של אי סדר) מופיעה בפתיחה לחומש 'במדבר'. הפסוק הראשון של הספר פותח בדיבור ה' למשה ב-א' באייר בשנה השנייה לצאת בני ישראל ממצרים, ואילו הכתוב בפרק ט:א מדווח על דיבור ה' למשה בחודש ניסן באותה שנה. המפרשים³ עמלו להסביר את העדר הסדר בעניין זה, מה שמוכיח כי אכן מדובר בעניין חריג.⁴

ב. יש מקרים בהם אין כל ספק כי פרשיות התורה אינן באות כסדרן, אך הדבר אינו גלוי לעין במבט ראשון. שיקולי עריכה הם ההסבר העיקרי לשינוי הסדר. הדוגמא המייצגת לסוג זה היא ציון מותו של אברהם בסוף פרשת 'חיי שרה' (בר' כה:ז-ח), ורק לאחר מכן, בתחילת פרשת 'תולדות' (שם: כה-כו) מסופר על הולדת נכדי אברהם, יעקב ועשו, למרות שעל פי חישובי השנים המפורשות בתורה, בעת הולדתם היה אברהם בן 160, ונפטר כאשר הם היו בני 15.

כאמור, דרך זו ננקטה כנראה משיקולי עריכה. התורה הייתה מעוניינת לסיים את מסכת סיפורי אברהם ורק אז לעבור לממשיכו יצחק.⁵

ג. יש מקרים שבהם הכלל אינו מחויב ואינו עולה ישירות מקריאת הפסוקים, אך נקיטת פרשנות בהתאם לכלל זה, תפתור בעיות העולות מפשט הכתוב. דוגמא לכך היא סמיכות פרשת יהודה ותמר למכירת יוסף. פשט הפסוקים מורה שאכן מעשה יהודה ותמר אירע לאחר מכירת יוסף, וכך אכן סבור רש"י (לח:א). אך על פי פרשנות זו יש לדחוס למשך זמן מצומצם (22 שנה) את הולדת בניו ונכדיו של יהודה, חצרון וחמול, שהיו בין יורדי מצרים (מו:יב), ולהניח שכל בני יהודה הולידו בגילאים בלתי נתפסים (גיל

* יהיו דברי תורה אלו לע"נ אימי מורתי מרת מרים ברכיה בת מיימון ומסעודה ז"ל.

¹ הרב מ. ברויאר אבי "שיטת הבחינות", סבור בדיוק ההיפך. לדעתו, דווקא אי הסדר מבטא את אלוהיותה של התורה. ראו: שיטת הבחינות של הרב מרדכי ברויאר - קובץ מאמרים ותגובות, עורך יוסף עופר, אלון שבות תשס"ה, עמ' 118, 26 ועוד.

² מופיע לראשונה אצל רש"י בפירושו לבר' ו:ג ופירושו למסכת פסחים ו ע"ב.

³ ראו רש"י במד' ט:א ורמב"ן שם.

⁴ דוגמא נוספת לסוג זה הוא בפרשת המן (שמ' טז) שירד מיד לאחר יציאת מצרים, אך הכתוב מתאר שם מציאות שנמשכה בכל 40 שנות נדודי בני' במדבר (שם: לה).

⁵ הדוגמאות לכך רבות. כגון: מותו של נח צוין באמצע פרשת 'נח' (ט:כט), והולדת אברהם רק בסופה, למרות שבעת פטירת נח היה אברהם בן 58 (על פי הסימן הנאה שטבע ראב"ע: "ואברהם אבינו בן נ"ח כאשר מת נח" (בר' ו:ט). כן הדבר גם ביחס לדיווח המוקדם על מותם של תרח, ישמעאל, יצחק ועוד.

7 – על פי ה"סדר עולם"). לעומת זאת, ראב"ע⁶ ורלב"ג⁷ סבורים שיש להקדים את פרשת יהודה ותמר לפרשת מכירת יוסף, ובכך הם מרחיבים את משך הזמן של הולדת צאצאי יהודה. כנגד כל האמור לעיל, הרמב"ן סבור שאין צורך לנקוט בכלל של "אין מוקדם ומאוחר בתורה" בכל הקשור לחומש 'שמות' (ראו להלן), שכן קריאת הפרשיות בחומש זה מעלה כי הנושאים המדוברים בו באים בזה אחר זה לפי סדר כרונולוגי. והנה, דווקא רש"י שלא שינה את סדר העניינים בפרשת 'וישב' (אף במחיר של הנחה בלתי אפשרית כמעט של גילאי הנישואין של צאצאי יהודה), משנה הרבה מסדר המאורעות בחומש 'שמות', בשל בעיות פרשניות שניתן היה לפתור אותן בנקל, כפי שפרשנים אחרים נקטו בפועל.

רש"י שינה את סדר המאורעות בארבעה עניינים בחומש 'שמות':

1. בפרשת בואו של יתרו, רש"י סבור כי חלקו השני של הסיפור (שמ' יח: יג ואילך) התרחש רק לאחר רדת משה מהר סיני ב-י' בתשרי, מועד שיסופר עליו רק בפרשת 'ויקהל'⁸.
 2. בסופה של פרשת 'משפטים'.¹ לדעת רש"י יש לשזור במהלך העניינים שקדמו למתן תורה, עליו סופר בפרשה הקודמת – 'יתרו', את האירועים המסופרים בפרק כד: א-יא ושאינעו ב-ד' סיוון.
 3. מועד הציווי על המשכן. לדעת רש"י (לא יח: וכן לג: יא), הציווי הנזכר בפרשות 'תרומה', 'תצווה', 'ויקהל' ו'פקודי', אירע **לאחר** מעשה העגל המתואר בפרשת 'כי תשא' (בין א' אלול ל-י' תשרי).
 4. המועד בו נטה משה את אוהלו מחוץ למחנה מצוין בפרק לג: ז, בפרשת 'כי תשא'. רש"י סבור כי משה נהג כך רק לאחר רדתו מההר, החל מ-י' בתשרי, אירוע המתואר רק בפרשת 'ויקהל'.²
- לעומתו סבור הרמב"ן³ כי אין כל סיבה לשנות את סדר הפרשיות בכל ארבעת העניינים, וכי כל הפרשיות באות כסדרן דבר דבור על אופניו, ואת כל הקשיים יש לפתור פיתרון מקומי. בפרשת קורח, כמענה לעמדת ראב"ע, שיש להקדימה ולמקמה בסמוך לחטא העגל, כותב רמב"ן (במ' טז: א):
- וכבר כתבתי כי על דעתי כל התורה כסדר, זולתי במקום אשר יפרש הכתוב ההקדמה והאחר, וגם שם לצורך עניין ולטעם נכון.

ואכן, שיטתו של רש"י מעוררת תמיהה. היא נראית כמנוגדת לפשט, והופכת את חומש 'שמות' לספר נעדר סדר, כאשר לפעמים אין גם סיבה אמיתית (נראית לעין) לחוסר הסדר כפי שמציע רש"י. ביקורתו של רמב"ן על רש"י טובה ונכונה בכל הסוגיות הנדונות, להוציא את שאלת זמנו של הציווי על הקמת המשכן. כאן לפנינו מחלוקת עקרונית.

על פי פירוש רמב"ן (לה: א), הציווי על הקמת המשכן הינו ציווי של **לכתחילה**, והוא לא ניתן כתרופה לחטא העגל. זו מצווה שהייתה ניתנת בכל מקרה, כאות לאהבת ה' לעמו ולרצונו בקרבם אליו: יאמר לכולם עניין המשכן אשר נצטוו בו מתחילה קודם שישבור הלוחות, כיוון שנתרצה להם הקב"ה, ונתן לו לוחות שניים ... הנה חזרו לקדמותם ולאהבת כלולותם ... ולכן ציווה אותם משה עתה, בכל מה שנצטווה תחילה.

לעומתו, רש"י סבור שהציווי על הקמת המשכן הינו ציווי של **בדיעבד**, רק כתגובה לאלילות שדבקה בעם ישראל, ואשר הצריכה את התיקון של עבודת ה' באמצעות המשכן.⁴ את הביסוס לעמדת רש"י (שמקורה כבר במדרשים: שמו"ר לג, וכן תנחומא תרומה ח) ניתן למצוא בדברי ספורנו (כד: יח). ספורנו סבור כי המצווה המקורית של הקרבת קרבנות לה' לא הייתה מיוחדת למקום מסוים ואף לא לשבט מסוים שישתבט בקודש, אלא: "בכל המקום אשר אזכיר את שמי, אבוא אליך וברכתיך" (כ: כא), ורק בעקבות קלקול העגל נשתנתה הכוונה.⁵

⁶ בר' לח: א. אכן עזרא משנה לא פעם את סדר הפרשיות כאשר הוא נתקל בקשיים פרשניים. לפי דעתו, בואו של יתרו למדבר קדם למתן תורה (שמ' יח: א). כמו כן סבור ראב"ע שפרשיית קורח ועדתו התרחשה מיד לאחר חטא העגל (במד' טז: א), ועוד.

⁷ בפירושו לפרק כ"ט (אות ט"ז עמודים קפג-קפה בהוצאת מוסד הרב קוק).

⁸ בעניין עמדתו של רש"י במחלוקת העקרונית האם יתרו אכן בא לפני מתן תורה או לאחריו, עיינו בשפתי חכמים.

¹ לכאורה בסוגיה זו אין בעיה פרשנית ראויה לשמה המזיקה את שינוי סדר הפרשיות.

² רש"י נוקט בכלל של "אין מוקדם ומאוחר בתורה" גם בספר 'ויקהל'. לדעתו, האמור בפרק ח: א ואילך התרחש בכ"ג באדר - שבוע לפני הקמת המשכן ב- א' ניסן, עליה סופר לפני כן בפרשת 'פקודי'.

³ ראו למשל בפירושו לפרק יח: א; כד: א; לג: ז; לה: א וכן ויק' ח: א בעניין הקדמת ציווי בניית המשכן לחטא העגל. גם בעניין מיקום הציווי של לקיחת אהרן ובניו (ויק' ח: א), מפרש רמב"ן כי הוא מובא במקומו, בניגוד לדעת רש"י.

⁴ כפי שפירש גם רבנו בחיי על פרשת 'תרומה'.

⁵ נראה שאין לומר שלשיטת רש"י לא הייתה לגמרי כוונה כי יוקם מרכז פולחני לעבודת ה', שהרי מצוות העליה לרגל מחייבת קיומו של מרכז כזה. אלא שרש"י סבור כי מלכתחילה לא היה מקום למשכן במדבר אלא רק למקדש קבע בארץ הבחירה.

לסיום יצוין כי הרמב"ן עקבי בעמדתו כי המצוות צוו לכתחילה, ובלי קשר לאירוע מסוים, או למצב חברתי או דתי מסוים. כך למשל בויכוח שלו עם עמדת הרמב"ם על טעם הקורבנות (ויק' א: ט).⁶

עו"ד יוסי ברכיה
עץ אפרים

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

⁶ לסיכום סוגיה זו ראו נ. ליבוביץ', עיונים חדשים לספר שמות, עמ' 337-344.